

ВІДГУК

офіційного наукового опонента
доктора філологічних наук, доцента
Рарицького Олега Анатолійовича
про дисертацію **Янчицької Катерини Миколаївни**
«Творча індивідуальність Миколи Матієва-Мельника-прозаїка»,
подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
за спеціальністю – 035 Філологія

Творчість письменника Миколи Матієва-Мельника сучасна літературознавча наука розглядає у контексті мистецької діяльності літературного угруповання січових стрільців «Митуса», що було започатковане у Львові 1921 р. й функціонувало тут до 1922 р. Серед його найвизначніших представників називають імена Олесь Бабія, Романа Купчинського, Левка Лепкого, Миколи Євшана, Мирослава Ірчана, Василя Бобинського, митців, котрі воювали в Українській Галицькій Армії, частинах січових стрільців і головно сповідували ідею української державності і незалежності. Літературний гурт вважають носієм і продовжувачем мистецьких ідей «Молодої Музи». Вказаний зв'язок виразно проявився у його орієнтації на поетологічні риси модерністської естетики, засадничі ідеї творчості українських та європейських модерністів, відстоюванні творчої самодостатності, незалежності й героїзації національно-визвольної боротьби січового стрілецтва 1914–1921 років. «Митусівці» найактивніше творили у поетичних жанрах. Доробок М. Матієва-Мельника представлений ще й прозою.

М. Матієв-Мельник належить до когорти митців, що поєднали творчу діяльність із боротьбою за українську державність. Письменник зазнав утисків і переслідувань від польських, радянських, німецьких окупаційних режимів. Був змушений емігрувати до Австрії, а згодом до США, де й закінчив свій життєвий шлях 1947 р. Його літературний доробок складає високохудожня поетична, прозова, перекладацька, літературно-критична і журналістська творчість. У радянській Україні вона перебувала під заборонаю. Лише в незалежній Українській державі ім'я письменника було повернуто широкому

читацькому загалу, його твори почали виходити друком і здобуватися на літературознавчу оцінку.

Серед першовідкривачів і дослідників таланту М. Матієва-Мельника – його сучасники О. Бабій, Б.-І. Антонич, літературознавець з діаспори М. Рудницький, авторитетні вчені материкової України М. Ільницький, Ф. Погребенник, В. Полек, Т. Салига. Їхні праці сприймаються як методологічна основа вивчення різножанрової творчості письменника і стимулюють до нових наукових вислідів.

Монографічних досліджень творчості М. Матієва-Мельника поки що немає. Однак перші спроби цілісного осягнення доробку письменника здійснює Катерина Янчицька у дисертаційній роботі «Творча індивідуальність Миколи Матієва-Мельника-прозаїка». Дослідниці на належному фаховому рівні вдалося охарактеризувати постать і творчість письменника на тлі буремних подій визвольної боротьби за незалежність у Західній Україні першої чверті ХХ ст., у яких він безпосередньо брав активну участь, визначити жанрові ознаки, тематику, проблематику, сюжетно-композиційну організацію його творчості, проаналізувати індивідуально-стильові особливості прози. Як зазначається в анотації: «У дисертації вперше в українському літературознавстві розглянуто творчість М. Матієва-Мельника-прозаїка як предмет спеціального системного цілісного аналізу. З урахуванням новітніх наукових підходів здійснено атрибуцію прозописьма М. Матієва-Мельника щодо стилів доби; окреслено жанрову еволюцію, стильову домінанту епіка та її супутні засоби образного синтезу творів; розкрито значення міфопоетики як основного визначального чинника прози М. Матієва-Мельника, що посприяло окресленню самобутності його творчої індивідуальності» (с. 2).

Дисертаційна робота Катерини Янчицької відзначається чіткою структурованістю і складається зі вступу, трьох основних розділів, які членуються на окремі підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі – *«Поетика прозової творчості М. Матієва-Мельника»* – авторка характеризує особливості формування національної і творчо-індивідуальної ідентичності письменника, визначає його світоглядну еволюцію, що пролягла від січового стрілецтва до письменства. Для того, щоб охарактеризувати мистецький світопростір письменника, дослідниця фокусує увагу на ключових віхах біографії автора, які визначили моделі особистісної поведінки і сформували творче кредо письменника. Серед найістотніших розглядає навчання в українській гімназії у Коломиї; мобілізацію до австрійської армії, звинувачення у москвофільстві й арешт; вступ до лав січового стрілецтва, боротьбу за українську державність і незалежність; вчительську працю й просвітницьку діяльність у Чорткові; еміграцію до Зальцбурга. Кожен новий період у житті автора К. Янчицька підтверджує його літературною працею, або впливами, які навіяли написання того чи іншого твору, як-от, скажімо, військова служба в УГА стає поштовхом до написання новел «Два перли», «Рана», «І стугоніла земля», «В осінній день». Дослідниця характеризує роль і участь письменника в літературному угрупованні «Митуса», побіжно аналізує твори, написані у цей період, з'ясовує мотивні особливості поетичної творчості, висловлює свої міркування про назавжди втрачені твори і визначає роль письменника у літературному процесі доби.

У розділі детально проаналізовано проблемно-тематичний спектр прозової спадщини М. Матієва-Мельника. Увага дослідниці зацентрована на визначальних темах у творчості письменника, зокрема, подіях Першої світової війни, її трагічних наслідках на західноукраїнських територіях та боротьбі січового стрілецтва за українську державність. На тлі цих історичних подій розгортаються філософські роздуми митця про сенс людського існування, про істинність людського буття, про свободу і незалежність. За спостереженнями Катерини Янчицької його філософські сентенції вибудовані на художніх антитезах життя / смерті, любові / ненависті, волі / несвободи і викликані поразкою у національно-визвольних змаганнях. Крізь призму психологічного бачення проблеми означено основні смисли, які керують автором у розумінні

питань обов'язку, честі, відповідальності перед родиною і рідною землею. Автобіографічний синерген пронизує прозу письменника, сприймається читачем як «потік свідомості» і проявляється крізь призму письменницьких вражень, його спогадів, фантазій, візій, оніричних станів тощо.

Катерина Янчицька характеризує жанрові різновиди прозової спадщини М. Матієва-Мельника, зокрема повісті («За рідне гніздо», «Крізь дим і згар»), оповідання (збірка «По той бік греблі»), новели (збірка «На чорній дорозі»). Водночас стверджує, що письменник «не цурався експериментів, шукав нових жанрових вирішень» (с. 59). Так, різновидами новели у його доробку на тлі модерністських шукань є новели-нариси, новели-спогади, фрагментарна проза – ліричні мініатюри, поезія в прозі, ескізи, етюди.

У другому розділі *«Стильовий синкретизм прози письменника»* дослідниця характеризує індивідуально-стильові особливості творчості М. Матієва-Мельника. На матеріалі творів «Червоні чаші», «За що?», «За зраду», «Старість», «На Греготі» та ін. визначає психологічну підоснову прозотворчості автора і вважає її визначальною для доробку митця. К. Янчицька спостерегла, що риси психологізму найактивніше виявляють себе в авторських сюжетних характеристиках персонажів (як-от, дід Панько із документального нарису «Старість») і стверджують неореалістичну стильову ознаку його прози. Риси експресіонізму домінують в оповіданнях і новелах М. Матієва-Мельника, однак, як стверджує дисертантка, співзвучні з неореалістичними, неоромантичними та імпресіоністичними тенденціями, що вказує на стильову дифузю його прози (новели «Очі», «Тамара»), і сприймаються як коди розуміння і потрактування індивідуального стилю письменника.

Одним із основних художньо-стильових прийомів у творчості митця є використання колористики. Кольорова гама (контрасти синього, чорного, червоного) символізує і характеризує психоемоційні стани персонажів, вказує на змінність сюжетних ліній і смислових навантажень у текстах прозаїка. Водночас кольоропозначення сприймаються як маркери, що засвідчують

синкретизм стильових тенденцій прози М. Матієва-Мельника, зокрема різнонашарування рис неореалізму, експресіонізму, імпресіонізму та екзистенціалізму.

Важливими складниками творчості письменника є рецептивні моделі часу і простору, що уміщуються у хронологічних проміжках 1914–1917 та 1918–1920 рр. і віддзеркалюють добу визвольних змагань, в яких він брав безпосередню участь. Як стверджує Катерина Янчицька, часопросторові виміри прозописьма автора зосереджуються навколо проблеми соціально-історичного хронотопу, в основі якого виразно окреслений авторський часовий відтин, який визначає проблемно-тематичний спектр його творчості, визначає предмет зображення, обумовлює оцінку зображуваних подій і явищ. За спостереженнями дослідниці, час у прозі М. Матієва-Мельника ретроспективний, у ньому окреслюються просторові обшири подій Першої світової війни та національно-визвольних змагань, фіксуються факти і явища, які трансформуються у площину історіософських візій і розкривають внутрішній світ людини.

Третій розділ – *«Міфопоетичний дискурс прози М. Матієва-Мельника: першостихії буття»* – побудований на з'ясуванні ролі і значення символів-архетипів повітря, води, землі і вогню у прозовій спадщині письменника крізь призму розуміння ним національної історії і подій визвольних змагань. Повітряна стихія, як стверджує дисертантка, найчастотніше функціонує у текстах М. Матієва-Мельника і представлена акватичними (дощ, сніг, хурделиця), аерологічними (хмари, туман), орнітологічними (ворон, крук, ластівка, журавель) образами. Проектуються вони на художнє переосмислення трагічних подій національно-визвольної боротьби і сподівань здобути свободу і незалежність. Приміром, образи-символи хмар К. Янчицька розглядає як порив до волі, тугу за втраченою Батьківщиною, а в образі журавля вбачає трагедію знесилоного війною краю. Здебільшого вони песимістичні, із глибоким семантико-психологічним наповненням, породжені індивідуальним досвідом й особистісними переживаннями.

Міфологічний складник концепту води у прозі М. Матієва-Мельника має спорідненість із повітряною стихією і співвідноситься з історичною епохою. Образ-архетип води, як стверджує дослідниця, набуває екзистенційного звучання і символізує час людського існування, буття людини у карколомних випробуваннях дійсністю на шляху до виборювання свободи. За її спостереженнями, водні артерії України (Збруч, Черемош, Дністер, Дунай, Дніпро) роз'єднані імперіями, набувають у прозі письменника сакрального змісту, уособлюють рідний Дім, почасти втрачений і недосяжний, міфопоетизуються у тугу за рідним краєм. Водночас водна стихія символізує очищення, силу і незнищенність людини, нації, Батьківщини, шукання нових шляхів у житті.

Землю – першостихію буття людства – Катерина Янчицька розглядає як генетичний код існування цивілізації. Семантику земної стихії вона досліджує у двох значеннях: у першому як символ рідної домівки, що постає в образах саду, стежки, ниви, поля; у другому він набуває абстрактних форм (твердість, воля, агресія, ворожість) і розцінюється як знак боротьби за свободу і незалежність. Почасти ці образи набувають амбівалентного змісту, взаємозамінюються, висвічуючи високу місію громадянина захищати рідну землю, бути непоступливим у своїх патріотичних переконаннях. Дисертантка точно спостерегла, що у творах, про події 1918–1919 рр. міфологема землі набуває образу-символу України, «сконсолідованої у боротьбі за власну національну гідність і незалежність» (с. 160).

Міфологема вогню у творчості М. Матієва-Мельника, за спостереженнями дослідниці, набуває сакральності, і сприймається як символ позасвідомого. Катерина Янчицька прочитує його зміст у трьох виявах: небесному, земному та підземному, що символізує етапи життя людини від народження до смерті. Вогонь асоціюється із живодайною енергією, здатною утримувати людину у складних життєвих перипетіях. Дисертантка спостерегла його як символ життєдайного сонця – сили і сенсу людського життя.

Завершують дисертацію Катерини Янчицької висновки, які подаються до усіх структурних частин дослідження. Вони узагальнюють найсуттєвіші положення й у сконденсованому вигляді віддзеркалюють найважливіші ідеї роботи.

Віддаючи належне науковій праці Катерини Янчицької, варто звернути увагу на певні аспекти, що вимагають, на наш погляд, пильнішої уваги:

1. Розглядаючи в першому розділі дисертації поетологічні риси прозової творчості М. Матієва-Мельника, К. Янчицька у параграфі 1.1. веде мову про світоглядну і творчу еволюцію автора, що явно не стосується заявленої у назві розділу проблеми. Уточнення маловивченої біографії письменника, на нашу думку, мало б стати окремим структурним складником дослідження.

2. Прозову спадщину М. Матієва-Мельника дисертантка означає як явище художньо-документальної прози, однак у роботі відсутні теоретичні характеристики, які б пояснювали особливості такого типу письма.

3. Літературний контекст дисертації оприявлений художніми текстами і постатями класиків українського модернізму, зокрема іменами Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Олександра Олеся, М. Вороного, В. Стефаника. Із погляду контекстуальності доцільно було у рецензованій роботі розглянути своєрідну паралель між творчістю М. Матієва-Мельника і доробком його літературних побратимів, «митусівців» О. Бабія, Р. Купчинського, Л. Лепкого, М. Євшана, М. Ірчана, В. Бобинського.

Загалом же залучені до наукового обігу й проаналізовані та проінтерпретовані у дисертації Катерини Янчицької художні, художньо-документальні та публіцистичні тексти М. Матієва-Мельника демонструють перспективу дослідження мистецької діяльності літературного угруповання січових стрільців «Митуса», уводять в українське літературознавство продуктивні й перспективні ідеї, викликають на дискусію, що є безперечним позитивом. Наукова новизна дослідження теж не викликає сумніву.

Дисертаційна робота Катерини Янчицької «Творча індивідуальність Миколи Матієва-Мельника-прозаїка» є самостійною, завершеною працею,

виконаною на належному науково-методичному рівні, відповідає вимогам п. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167» і може бути рекомендована для присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
доцент, професор,
завідувач кафедри
історії української літератури
та компаративістики
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Олег Рарицький

